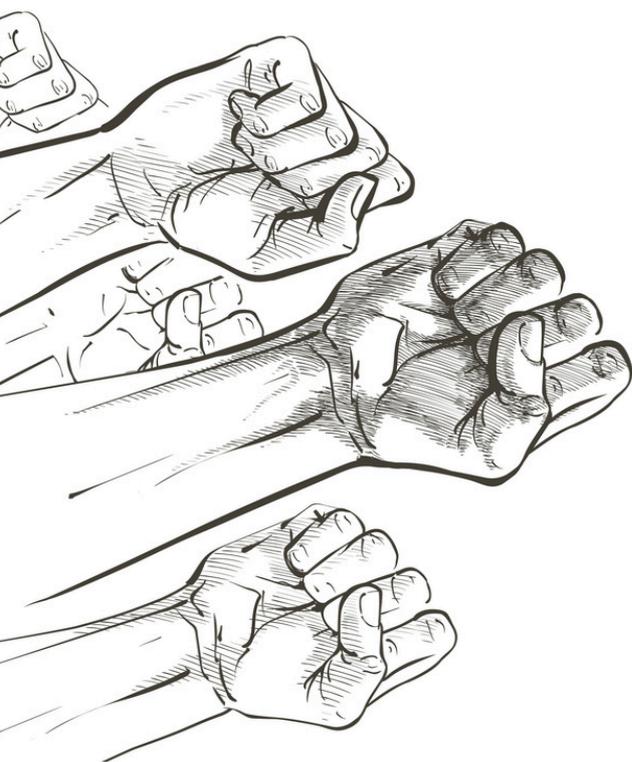

ПАРТИЗАН, ЧЛЕН ОРГАНІЗОВАНОГО РУХУ ОПОРУ, ПОЛОНЕНИЙ ЧИ ЦИВІЛЬНИЙ

який термін використовувати
в журналістському матеріалі?

Широкомасштабне вторгнення РФ в 2022 році змусило значну кількість громадян України взяти в руки зброю для захисту своєї країни в складі Сил оборони України. Встановлення російського контролю над українськими територіями призвело до спротиву цивільного населення окупації та репресивних дій РФ проти останнього. Це мало різні прояви, зокрема публічні заклики до військових РФ залишити територію України, патріотичні графіті, відмова співпрацювати з окупантом, мирні зібрання, ситуативна фотофіксація місць дислокації противника з власних домівок, а також навіть диверсійні акти та безпосереднє залучення в бойові дії із зброєю в руках.

Деокупація території України розкриває героїчні історії спротиву населення, які є цінним матеріалом для журналістів. Багато громадян України зробили свій маленький чи великий внесок в боротьбу з агресором під час окупації, а тому таких історій чимало. Часто журналістські матеріали стосуються воєнних злочинів військових РФ проти цивільного населення, яке вело спротив російській окупації в будь-якій формі. Іноді учасників інтерв'ю називають "партизанами". Зазвичай мається на увазі досить широкий обсяг "партизанських" дій, які в більшості випадків не пов'язані із збройним спротивом чи диверсійними актами.

Вибір подібної термінології для журналістських матеріалів може нести фактичні та юридичні ризики для респондента, особливо якщо його дані ідентифікуються, він перебуває на окупованій території, вже затриманий військовими РФ чи змушений захищатися в російських судах від кримінальних звинувачень. Аналогічне стосується респондентів, які знаходяться на території поряд з лінією зіткнення, яка в подальшому може бути знову окупована.

Ось лише деякі приклади контексту використання терміну "партизан" в медіа: "Як архітектор-партизан здавав позиції росіян під Ізюмом", "Паралельно з цим там активізувалися і українські партизани - учасники руху "Жовта стрічка", "У нас була в Херсоні партизанка, яка під час окупації ходила у футболці ЗСУ, їздила на авто з відкритими вікнами та вмикала українську музику", "А ось партизани запропонували боротися зі свавіллям рашистів своєрідним флешмобом, роблячи на таких квартирах позначки "200", що говорять самі за себе".

Збройний конфлікт з Російською Федерацією вимагає від журналістів знання спеціалізованої лексики, як, наприклад, військовий/воєнний злочин чи полонений/інтернований, а тепер й поняття "партизан". Крім питання правової коректності, це також може вплинути і на статус особи в очах супротивних сторін чи міжнародних інституцій.

Хто такий партизан?

Термін “партизан” наразі використовується в медіа для опису будь-якої діяльності цивільного населення, яка відбулася чи відбувається на окупованій території як форма незгоди з окупацією Російської Федерації.

Однак слово “партизан” взагалі не міститься в Женевських та Гаазьких конвенціях, які складають основу сучасного міжнародного гуманітарного права (МГП). Це слово згадується лише в коментарі під загальною редакцією Міжнародного комітету Червоного Хреста в контексті тлумачення статті 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, а саме поняття “члени організованого руху опору”.

У свою чергу, члени організованого руху опору належать до сторони конфлікту (в даному випадку України), підпорядковуються їй та єдиному командуванню, відкрито носять знаки розрізнення та зброю, дотримуються норм МГП, а також **вступають в збройні сутички із супротивником**. Вони не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за участь в бойових діях та мають право на статус військовополоненого в разі затримання ворогом. Тобто вони можуть утримуватися в полоні до завершення бойових дій або бути обміняними на військовополонених РФ. При цьому, вони можуть бути легітимною ціллю для нападу супротивником – військовими РФ. Це в сукупності свідчить, що члени організованого руху опору мають статус комбатантів на рівні з іншими членами збройних сил.

Тож варто запам'ятати 3 ключові ознаки членів організованого руху опору: **організованість, підпорядкованість стороні конфлікту та участь в бойових діях**.

На відміну від цього, [Наказ № 164](#) Міністерства оборони України дає визначення саме терміну “партизан”, яке має декілька ознак:

1. **учасник недержавного військового об'єднання, військових загонів;**
2. **не належить до регулярної армії;**
3. **воює проти окупаційного режиму ворожої країни;**
4. **має статус комбатанта (може брати участь в бойових діях без загрози кримінального переслідування);**
5. **має право на статус військовополоненого в разі затримання супротивником.**

Таким чином, українське визначення досить близьке до терміну МГП “член організованого руху опору”, хоча і дещо відрізняється. Ми виходимо з того, що користуватися варто термінологією міжнародного гуманітарного права.

Протилежністю військовослужбовцям та членам організованого руху опору є цивільне населення, яке не бере участь в бойових діях. Воно не може бути об'єктом нападу та не має право на статус військовополоненого в разі затримання. За великим рахунком, норми МГП спрямовані саме на захист цивільного населення. Незгода останнього з окупаційним режимом, зокрема шляхом участі в мирних зібраннях, виявів патріотизму, флешмобів, повідомлення про місця дислокації ворога (за відсутності цілеспрямованого введення противника в оману) без інших проявів залучення в бойові дії не робить з цивільного населення "партизанів" чи "членів організованого руху опору". Тобто цивільне населення в описаних ситуаціях все ще залишається цивільним населенням.

Існує третя категорія, нібито "посередині" між військовослужбовцями/членами організованого руху опору і цивільним населенням. Вона охоплює осіб, які від початку є цивільними, але безпосередньо долучаються до бойових дій. На відміну від членів організованого руху опору, такі цивільні особи діють спорадично, не підпорядковуються стороні конфлікту та єдиному командуванню, часто не носять знаків розрізнення. Вони можуть бути об'єктом військового нападу під час ворожих дій, а в разі затримання підлягають кримінальному переслідуванню за свою діяльність та не мають статусу військовополоненого. Це обумовлено тим, що наведений формат участі в бойових діях ускладнює розрізнення їх учасників та інших членів цивільного населення. Відповідно це може призвести до нападів на цивільні об'єкти та цивільних осіб, які не долучені до бойових дій та захищені МГП.

Наостанок варто згадати також про шпигунів, які можуть бути як цивільними, так і військовослужбовцями чи членами організованого руху опору, тобто належати до будь-якої зі згаданих категорій. Вони збирають інформацію військового характеру в умовах окупації чи на території супротивника, але при цьому не носять відкрито знаки розрізнення та намагаються здобути відомості таємно або шляхом введення в оману. Такі особи можуть підлягати кримінальному переслідуванню за свою діяльність, а також не можуть розраховувати на статус військовополоненого в разі їх затримання. Така діяльність не є формою участі в бойових діях, а тому шпигуни не є легітимною ціллю для військового нападу відповідно до МГП, але затримання може передбачати застосування зброї, у тому числі в разі збройного спротиву шпигуна. Це обумовлено тим, що шпигуни лише збирають військову інформацію, а тому для супротивника зазвичай не є очевидним намір завдати йому шкоди в момент вчинення ворожих дій.

Виходячи з наведеного, можна дати таке визначення кожній з категорій осіб для їх розмежування:

1

Члени організованого руху опору ("партизани") – організовані підрозділи, які підпорядковані стороні конфлікту та беруть участь в бойових діях. Можуть бути об'єктом військового нападу, але не підлягають кримінальному

Партизан, член організованого руху опору, полонений чи цивільний:
який термін використовувати в журналістському матеріалі?

переслідуванню за участь в бойових діях. Вважаються військовополоненими в разі затримання.

- 2 Цивільні особи – не належать до збройних підрозділів сторони конфлікту та не беруть участь в бойових діях. Не можуть бути об'єктом військового нападу та не підлягають необгрунтованому затриманню.
- 3 Особи, які безпосередньо беруть участь в бойових діях – не належать до збройних підрозділів сторони конфлікту, але спорадично беруть участь в бойових діях спорадично. Можуть бути об'єктом військового нападу та підлягати кримінальному переслідуванню за участь в бойових діях. Не вважаються військовополоненими в разі затримання.
- 4 Шпигуни – особи, які можуть бути представниками будь-якої з наведених трьох категорій, які в умовах окупації/на території супротивника збирають військову інформацію таємно/шляхом введення противника в оману й не носять відкрито знаків розрізнення. Можуть підлягати кримінальному переслідуванню за шпигунство, не можуть бути об'єктом військового нападу відповідно до МГП, але можуть бути затримані із застосуванням сили та зброї.

Наслідки використання некоректної термінології

Найбільш часто в журналістських матеріалах під “партизанами” мають на увазі цивільних осіб, які не беруть участі в бойових діях та не належать до збройних підрозділів, а вдаються до мирних засобів спротиву окупанту. Наприклад діяльність учасників руху “Жовта стрічка” має переважно інформаційний характер на окупованій території в формі поширення листівок, графіті, закликів передавати інформацію в чат-бот “Є-ворог”, акцій протесту, у тому числі онлайн та інші.

Якщо таких осіб називати “партизанами”, то з юридичної точки зору на них можливий військовий напад із застосуванням вогнепальної та іншої зброї. Однак, насправді, це буде воєнним злочином щодо цивільного населення. Тобто використання терміну “партизан” в такому випадку є некоректним, але проблема не лише в цьому.

Російська Федерація безумовно переслідує всіх учасників спротиву в будь-якому його вигляді, а тому в принципі важливо відмовитися від ідентифікації цих осіб та їх діяльності в публічному просторі. Особливо це стосується цивільних осіб, які перебувають в умовах окупації чи поряд з лінією зіткнення, де територія переходить “з рук в руки”, адже вони можуть стати об'єктом воєнних злочинів з боку РФ.

Іменування таких осіб "партизанами" може стати елементом російської пропаганди задля вбивства чи катування мирного цивільного населення як "шпигунів". Важливо також брати до уваги, що РФ відмовляється повертати Україні затриманих цивільних осіб та використовує їх як заручників для обмінів військовополоненими. "Партизанський статус" в цьому випадку може бути додатковим аргументом РФ задля затримання.

Іншою проблемою може бути ускладнення правового захисту згаданих цивільних осіб від воєнних злочинів РФ в міжнародних інстанціях або в російських судах в разі затримання осіб і їх кримінального переслідування, особливо якщо під час інтерв'ю людина самостійно описала свою діяльність як "партизанську", "шпигунську" тощо.

Європейський Суд з прав людини чи Комітет ООН з прав людини можуть не погодитися з тим, що особа стала об'єктом свавільного затримання, адже відповідно до МГП Російська Федерація має право затримувати учасників бойових дій, руху опору, шпигунів й навіть утримувати до завершення бойових дій чи відбуття покарання у випадку шпигунів. Подібна незгода Суду та Комітету може виникнути у випадку із захистом права на життя "партизанів" в разі їх вбивства російськими військовослужбовцями як комбатантів, що є легітимними цілями для військового нападу.

Крім цього, іменування осіб "партизанами" в публічному просторі може стати аргументом РФ для визначення цивільних осіб як учасників бойових дій чи шпигунів. Це може призвести до засудження таких осіб в російських судах. У результаті твердження про необґрунтованість утримання може бути відкинута, а особа відбудуватиме реальне покарання навіть після завершення збройного конфлікту. До того ж міжнародні партнери не схильні допомагати "партизанам" фінансово для захисту їхніх прав в такій ситуації.

Наявні також й інші ризики застосування некоректної термінології, коли наприклад журналісти описують "партизанську" діяльність осіб, які насправді не належать до організованих збройних підрозділів, хоч і залучені до диверсійних актів, бойових дій на окупованій території. Ці дії безумовно приносять користь Україні, адже окупант не відчуває себе в безпеці навіть за відсутності Збройних сил України. З іншого боку, така діяльність ставить під загрозу все цивільне населення, адже подібні учасники бойових дій не носять знаків розрізнення та не відрізняються від інших цивільних осіб. Хоча це прямо і не порушує МГП, ці дії необхідно описувати стримано та без зайвої героїзації. До того ж такі особи можуть своїми діями вчиняти порушення МГП, наприклад підриви цивільних представників окупаційних адміністрацій РФ, що широко висвітлюється в медіа.

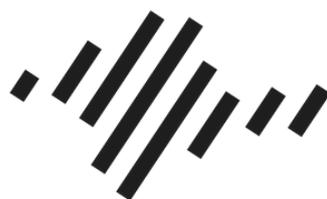
ТАКИМ ЧИНОМ, МОЖНА СФОРМУВАТИ ТАКІ ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ЖУРНАЛІСТІВ:

- 1** Розглядати “партизанську/диверсійну діяльність” виключно як безпосередню участь в бойових діях.
- 2** Замість слів “партизан” чи “диверсант” використовувати “учасник бойових діях”, “комбатант”, “військовий” чи інші аналогічні за змістом позначення.
- 3** Учасників організованих збройних підрозділів під командуванням України, що беруть участь в бойових діях іменувати військовими, а в разі затримання військовополоненими.
- 4** Уникати використання термінів “партизан”, “диверсант”, “шпигун” щодо цивільних осіб, які мирним способом здійснюють спротив в умовах окупації та не беруть участь в бойових діях. Іменувати їх цивільними особами, які не згодні з окупацією, або іншим подібним чином. У разі їх затримання розглядати це як воєнний злочин, а саме незаконне позбавлення свободи.
- 5** Відмовитися від ідентифікації осіб, які здійснювали/здійснюють спротив у будь-якій формі на окупованій території чи на деокупованій території поряд із лінією зіткнення
- 6** Не покладатися в інтерв’ю на опис особою своєю діяльності як “партизанської”, “шпигунської”, “диверсійної” чи подібної. Роз’яснювати респонденту проблематику використання цих термінів та можливі наслідки для захисту його прав.
- 7** У разі сумнівів щодо коректності обраного терміну, описувати особу як цивільну, опустити суперечливі обставини, проконсультуватись з юристом чи навіть відмовитись від публікації матеріалу.

Партизан, член організованого руху опору, полонений чи цивільний:
який термін використовувати в журналістському матеріалі?

ОЗНАКИ РОЗМЕЖУВАННЯ КАТЕГОРІЙ ОСІБ ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Члени організованого руху опору ("партизани")	Цивільні особи	Особи, які безпосередньо беруть участь в бойових діях	Шпигуни
належать до організованих підрозділів, що підпорядковані стороні конфлікту	не належать та не підпорядковані організованими збройним підрозділам сторони конфлікту		можуть бути представниками всіх трьох категорій
беруть участь в бойових діях	не беруть участь в бойових діях	беруть участь в бойових діях	таємно/шляхом введення противника в оману збирають військову інформацію в умовах окупації/на території супротивника
відкрито носять військові знаки розрізнення	не носять військових знаків розрізнення		
можуть бути об'єктом військового нападу	не можуть бути об'єктом військового нападу	можуть бути об'єктом військового нападу	Не можуть бути об'єктом військового нападу, але можуть бути затримані із застосуванням сили та зброї
військовополонені в разі затримання	не підлягають необгрунтованому затриманню	не є військовополоненими в разі затримання	за загальним правилом не є військовополоненими в разі затримання
не переслідуються за участь в бойових діях	не можуть переслідуватися	можуть переслідуватися за участь в бойових діях	можуть переслідуватися за шпигунство

Regional
Center for
Human Rights

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР ПРАВ ЛЮДИНИ

2023